

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ

Присвячено аналізу специфіки розвитку особистості підлітків в умовах бездоглядності. Автором на основі результатів емпіричного дослідження визначені психологічні чинники, що перешкоджають процесу соціалізації та поглиблюють деформацію розвитку особистості бездоглядних підлітків.

Ключові слова: бездоглядні підлітки, розвиток особистості, самосвідомість, ціннісно-мотиваційна сфера, емоційна сфера.

Постановка проблеми

Вступ. Низький рівень соціально-правового захисту інституту сім'ї призводить до послабленню відповідальності батьків за утримання й виховання дітей і веде до зростання дитячої бездоглядності. На сьогодні не існує цілісного концептуального бачення системи ресоціалізації бездоглядних дітей і підлітків, а під час надання соціально-психологічної допомоги не враховуються психологічні чинники бездоглядності, які є джерелом соціальної дезадаптації неповнолітніх і деформації їх особистості. Тим часом врахування специфіки розвитку особистості в умовах бездоглядності створює передумови диференціації форм і методів роботи в процесі соціально-психологічної реабілітації бездоглядних дітей і підлітків

Аналіз останніх досліджень У сучасній науковій літературі широко розкриваються правовий (Ф. Мустаєва [3], О. Нечаєва [4], Б. Прудников [7]) і соціально-педагогічний аспекти (А. Капська [1], Л. Оліфрененко [5], В. Оржеховська [6], А. Ящук [10]), проблеми дитячої бездоглядності. Проте недостатньо робіт, присвячених соціально-психологічному аспекту дослідження феномену бездоглядності дітей і підлітків, системному аналізу психологічних передумов виникнення цього явища. Дослідження М. Ainswort [11], J. Bowlby [12], D. Winnicott [13], К. Хорні [9] свідчать, що неможливість задоволення основних соціальних потреб дитини в спілкуванні, емоційних зв'язках зі значущими дорослими призводить до виникнення особистісних і поведінкових розладів. Б. Херсонський відзначає, що сформована в умовах бездоглядності особистість характеризується недостатньою зрілістю емоційно-вольової сфери. Дослідження А. Кацера [2], О. Соколової [8] доводять, що у бездоглядних підлітків спостерігаються суттєві спотворення «образу-Я». Разом з цим залишається відкритим питання ролі психологічних чинників у сприйнятті підлітком ситуації бездоглядності та їх впливу на становлення особистості.

Мета статті — визначення психологічних чинників розвитку особистості підлітків в умовах бездоглядності.

Виклад основного матеріалу

Для емпіричного дослідження визначено такі структурні компоненти особистості бездоглядних підлітків: сфера самосвідомості; мотиваційна сфера (змістовий і динамічний аспекти); особливості функціонування емоційної сфери; поведінкові стратегії (агресивність, імпульсивність, конформність, демонстративність). Сфера самосвідомості вивчалася за методиками «Рівень суб'єктивного контролю» (Дж. Роттер), «Самоставлення особистості» (В. Столін, С. Пантілеєв), «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд). Функціонування мотиваційної сфери — за методиками: «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), Мотиваційний тест (Х. Хекхаузен), «25 бажань» та «Лінія життя» (модифікація Н. Максимової). Особливості функціонування емоційної сфери та поведінкові стратегії вивчалися за методиками: «Неіснуюча тварина» (М. Друкаревич), Тест «Рука» (Є. Вагнер), 8-кольоровий тест (М. Люшер), тест фрустрації (С. Розенцвейг). Дослідження проводилося на базі притулку для дітей м. Севастополя, в якому взяли участь 74 підлітки від 12 до 16 років, з них — 43 хлопчика і 31 дівчинка.

У сфері самосвідомості, як було визначено за методиками «Хто Я?» та «25 бажань», у більшості бездоглядних підлітків переважає низький і занижений рівень розвитку рефлексивності (85%) та суб'єктності (78%). Між показниками суб'єктності та рефлексивності виявлений високий кореляційний взаємозв'язок ($r_{sp} = 0,92$; $p < 0,001$). На підставі цього можна стверджувати, що більшість бездоглядних підлітків не відчують себе суб'єктами своєї життєдіяльності, слабо усвідомлюють причини та цільові зв'язки між подіями свого життя, вони несхильні до самоаналізу своїх дій і вчинків, не роблять висновки зі своїх помилок. Подальший аналіз отриманих результатів показав, що низький рівень розвитку рефлексивності та суб'єктності співвідносяться з низькою інтернальністю цієї категорії підлітків ($r_{sp} = 0,92$; $r_{sp} = 0,90$; $p < 0,001$).

У більшості підлітків (64% із досліджуваної вибірки) переважає екстернальний локус контролю. Показово, що для значної частини бездоглядних підлітків характерна «надекстернальність» (польова поведінка — 27%), тобто відсутність вольової регуляції, повна залежність від зовнішніх обставин, невміння керувати своїми діями та відповідати за свої вчинки. Для меншої частини підлітків (36%) характерний інтернальний локус контролю. Ці підлітки вважають, що те, що з ними відбувається, є наслідком їхньої власної діяльності та залежить від них самих. Лише у 31% підлітків спостерігається збалансований інтернальний локус контролю, це дає їм можливість будувати свою лінію життя таким чином, щоб, з одного боку, самостійно приймати рішення та відповідати за їх наслідки, а з іншого боку — залишатися в єдності з навколишніми людьми, зважати на їх потреби, прохання та інтереси. У 5% бездоглядних підлітків спостерігається «надінтернальність», тобто орієнтація лише на власні уявлення й можливості спрямує їх до знецінювання загальнолюдських цінностей і норм поведінки, орієнтує на свою мораль і принципи, що можуть не узгоджуватись із соціально визнаними. Ці підлітки здатні йти до своєї мети, не зважаючи на інших людей, і навіть самостверджуватися за їх рахунок.

Вивчення структурних компонентів «образу-Я» показало, що у меншої частини бездоглядних підлітків (26%) у структурі «образу-Я» диференційовані індивідні властивості, особистісні якості та соціальні ролі. У 30% із досліджуваної вибірки підлітків спостерігається недостатня сформованість «образу-Я», а у 44% бездоглядних підлітків — дисгармонійність рольових характеристик «образу-Я». Отже, результати емпіричного дослідження показують, що в умовах сімейного неблагополуччя, відсутності батьківської турботи у підлітків формується невизначена ідентичність, у співвідношенні представленості уявлень про себе існує слабка диференційованість рольових характеристик «образу-Я».

«Образ-Я», як суб'єктивна картина самого себе, визначає внутрішню узгодженість особистості й є настановленням стосовно себе і навколишнього світу. Дисгармонійність «образу-Я» тісно пов'язана з суперечливим самоствавленням бездоглядних підлітків. Вивчення інтегральних показників самоствавлення дає змогу зробити висновки про те, що для бездоглядних підлітків властиве неадекватне та суперечливе самоствавлення. Показово, що у 39% із досліджуваної групи підлітків результати, що отримані за методикою В. Століна, С. Пантілеєва, не піддаються інтерпретації, особистісні спотворення настільки великі, що виходять за рамки середньостатистичної норми. Отримані результати також можуть свідчити про небажання підлітків давати якусь інформацію про себе чи прагнення дати соціально схвалювані відповіді. Результати, які піддаються інтерпретації, показують, що для бездоглядних підлітків характерний підвищений рівень таких інтегральних показників самоствавлення, як самоприйняття (58%), самоповага (49%), аутосимпатія (67%) і низькі показники за шкалами «дзеркальне-Я» (82%), «самокерівництво» (53%). Слід зауважити, що інтегральний показник «самокерівництво» відображає рівень сформованості суб'єктності особистості. Отже, дані результати за цим показником узгоджуються з результатами, отриманими за іншими методиками. Подальший аналіз результатів показав, що у більшості бездоглядних підлітків (73%) підвищений рівень за показниками «самоприйняття», «самоповага», «аутосимпатія» поєднується з низькими показниками за шкалою «дзеркальне-Я». Це дає можливість стверджувати, що більшість бездоглядних підлітків позитивно оцінюють власне «Я», але одночасно впевнені у негативному став-

ленні до себе з боку довколишніх, вважають, що їхня особистість і діяльність не здатні викликати у інших повагу, схвалення та розуміння. Це призводить до інтроперсонального конфлікту та поглиблює соціальну дезадаптацію підлітка.

Спотворення «образу-Я» є джерелом неадекватної самооцінки бездоглядних підлітків. Аналіз результатів показав, що лише 26% із досліджуваної вибірки підлітків мають адекватну самооцінку, у більшості спостерігається неадекватна самооцінка (74%), при цьому у 36% підлітків неадекватно занижена, а у 38% — неадекватно завищена самооцінка. Виявлено позитивний кореляційний взаємозв'язок між показниками неадекватно завищеної самооцінки та високим рівнем агресивності ($r_{sp} = 0,61$; $p < 0,01$). Неадекватно завищена самооцінка в цьому разі має компенсаторний характер і виявляється в підвищеній агресивності цих підлітків.

Узагальнені результати особливості функціонування сфери самосвідомості показують, що у більшості бездоглядних підлітків спостерігається деформація сфери самосвідомості, що виявляється у спотворенні «образу-Я», неадекватній самооцінці та суперечливому самостваленні, низькому й заниженому рівні розвитку рефлексивності та суб'єктності. Проте відомо, що самосвідомість є регулятором поведінки, потенційним джерелом розвитку та впливає на вибір життєвих цінностей. Отже, отримані результати дають підставу дійти висновку, що саме деформація сфери самосвідомості є провідним психологічним чинником, що мотивує бездоглядність, поглиблює дезадаптивну поведінку та визначає загальний розвиток особистості бездоглядних підлітків.

Аналіз результатів, що відображають змістовий аспект функціонування мотиваційної сфери показує, що соціальноспрямовані цінносні орієнтації не є пріоритетними для бездоглядних підлітків, що свідчить про порушення соціалізації. Лише 16% із досліджуваної вибірки відзначають потребу в друзях, престижній роботі, повазі довколишніх. Відсутність позитивних стосунків з батьками, підтримки близьких людей, відчуття своєї самотності, призводить до впевненості в тому, що не можна сподіватися на підтримку, розуміння та повагу від інших людей. При цьому у більшості бездоглядних підлітків (35%) переважають ситуативні бажання (хочу морозиво, красивий одяг, гуляти тощо), що співвідноситься з низьким рівнем цілепокладання цієї категорії підлітків. Отже, нездатність до інтерації свого життєвого досвіду, невміння планувати власне життя, відсутність перспектив майбутнього призводить до того, що бажання цих підлітків обмежуються миттєвими потребами та не виходять за рамки теперішнього.

Показово, що матеріальні (26%) та духовні потреби (23%) визначають як пріоритетні приблизно рівне число підлітків. Проте під час бесіди було уточнено, що навіть ті підлітки, які в першу чергу визначають духовні цінності (здоров'я, любов, щастя, навчання, бути чемним, робити добро), асоціюють їх з матеріальним достатком. Слід зауважити, що підлітки із соціально-неблагополучних сімей зосереджують свою увагу на здоров'ї, оскільки вони змушені самі здобувати кошти, турбуватися про своє здоров'я, й це є для них необхідною потребою. Варто зазначити, що, відзначаючи на першому місці в ієрархії цінностей сімейне життя, підлітки мають на увазі не ту сім'ю, яка є у них зараз, а «нормальну сім'ю», про яку вони мріють. Для цих підлітків щастя асоціюється насамперед із сімейним благополуччям, емоційної прихильністю, а не матеріальним достатком. Це слід враховувати у визначенні форм життєвлштування бездоглядних підлітків, які втратили батьків або не мають можливості повернутися в сім'ю.

Узагальнені результати, що відображають динамічний аспект функціонування мотиваційної сфери бездоглядних підлітків, показують, що у 53% із них переважає мотивація уникнення невдач, незначна частина підлітків орієнтована на досягнення успіху (26%). Для більшості підлітків (57%) характерний низький рівень сформованості навичок цілепокладання, тобто вони не прагнуть до планування свого життя, у них відсутня або нереальна життєва мета. Подальший математичний аналіз виявив позитивний кореляційний взаємозв'язок між показниками цілепокладання та мотивації

досягнення ($r_{sp} = 0,74$; $p < 0,01$), а також між показниками суб'єктності та цілепокладання ($r_{sp} = 0,89$; $p < 0,001$). Для характеристики особистісної зрілості дуже важливим є те, як людина планує своє життя, які життєві цілі ставить, яку позицію займає, коли зустрічається з труднощами, чи здатна вона долати перешкоди, чи орієнтована на досягнення успіху або уникає невдач. Отже, отримані результати дають підставу стверджувати, що бездоглядні підлітки не відчувають себе суб'єктами своєї життєдіяльності, не здатні планувати своє життя та приймати виважені рішення самостійно. Навпаки, вони прагнуть уникнути відповідальності за свої вчинки та за наслідки своїх дій. Саме такий підхід до життя свідчить про особистісну незрілість людини, що під впливом несприятливих умов соціалізації призводить до соціальної дезадаптації та протиправних дій. Тому для ефективної ресоціалізації цих підлітків, в першу чергу, необхідна психологічна корекція, що спрямована на формування суб'єктності та навичок цілепокладання.

Вивчення емоційної сфери бездоглядних підлітків показало, що у 27% спостерігається високий рівень тривожності. Показово, що це співвідноситься з неадекватно заниженою самооцінкою цих підлітків ($r_{sp} = -0,78$; $p < 0,01$), що є підґрунтям внутрішніх конфліктів особистості. При цьому високий рівень тривожності у 18% бездоглядних підлітків поєднується з наявністю страхів. Тривала емоційна напруга, що пов'язана з сімейним неблагополуччям, відсутністю батьківської турботи, фізичним насиллям стосовно дитини призводить до того, що тривожність стає фоном життя. Відчуття невпевненості у собі потребує підтримки та схвалення з боку близьких людей, яку не одержують бездоглядні підлітки, це сприяє ще більшому зростанню тривоги та почуттю небезпеки. Проте у 35% підлітків, навпаки, надто низький рівень тривожності, тобто надмірний спокій, нечутливість до неблагополуччя, що має компенсаторний характер. Підліток наче не допускає неприємний досвід у свідомість, емоційний спокій у цьому випадку зберігається ціною неадекватного ставлення до ситуації, що негативно впливає на продуктивність поведінки та перешкоджає повноцінному формуванню особистості.

Подальший аналіз результатів показав, що для більшості бездоглядних підлітків (62%) властиві риси агресивної поведінки, у 60% — проявляється імпульсивність, при цьому у 19% з них спостерігається надто високий рівень агресивності та імпульсивності ($r_{sp} = 0,71$, $p < 0,01$). Як зазначалося вище, агресивна поведінка корелює з неадекватно підвищеною самооцінкою цих підлітків ($r_{sp} = 0,61$; $p < 0,01$), при цьому позитивне сприйняття себе поєднується з очікуванням негативної оцінки з боку довколишніх. Агресивна поведінка в цьому випадку є протестом проти неприйняття себе і має захисний характер. Отже, неадекватно завищена самооцінка в поєднанні з високим рівнем агресивності й імпульсивності є джерелом девіантної поведінки такої категорії підлітків.

Для значної частини бездоглядних підлітків властива конформність поведінки (51%), що виявляється у неусвідомленому «сліпому» підпорядкуванні групі, некритичному прийнятті чужого погляду, з метою заслужити схвалення або уникнути покарання. При цьому у 19% із досліджуємої групи підлітків спостерігається високий рівень конформності. Виявлений зворотний кореляційний взаємозв'язок між показниками конформності та суб'єктності ($r = -0,63$; $p < 0,01$) указує на те, що підлітки, які не відчувають себе суб'єктом своєї життєдіяльності, нездатні самостійно приймати рішення, саме тому бездумно підкоряються рішенням інших або роблять «як всі». Ці підлітки під впливом несприятливого соціального середовища, бажаючи оволодіти визнанням у групі, швидко долучаються до негативних звичок і девіантних форм поведінки. Демонстративність, що властива для 38% бездоглядних підлітків, також є психологічним чинником бездоглядності та потенційним джерелом непродуктивної поведінки. Праг-

нення підлітка привернути будь-яким способом увагу довколишніх до себе провокує конфлікти й вихід на вулицю.

Лише 27% бездоглядних підлітків притаманна раціональність поведінки. Виявлений позитивний кореляційний взаємозв'язок між показниками раціональності та суб'єктності ($r_{sp} = 0,69$; $p < 0,01$) вказує на те, що підлітки, які є суб'єктами своєї життєдіяльності, прагнуть приймати рішення самостійно, вони здатні робити висновки з помилок і планувати свою діяльність і життя надалі більш продуктивно.

Наступним завданням дослідження було визначення стратегій поведінки бездоглядних підлітків у ситуації фрустрації. Отримані результати свідчать, що бездоглядні підлітки не здатні адаптивно реагувати на перешкоди у досягненні своєї мети, більшість з них (89%) у фрустраційній ситуації поводять себе непродуктивно, 56% притаманний самозахисний тип реакцій з екстра- та імпульсивною спрямованістю. Тобто для більшості бездоглядних підлітків властиве заперечення власної провини, ухилення від докору, захист свого «Я». При цьому переважає екстрапунітивна спрямованість реакції цього типу (30%), тобто намагання звинувачувати усіх у своїх невдачах, схильність шукати причину перешкоди у зовнішніх факторах, серед довколишніх, що виявляється у високій агресивності такої категорії підлітків. Слід зазначити, що самозахисний тип реакцій з екстрапунітивною спрямованістю спостерігається переважно у підлітків із неадекватно завищеною самооцінкою. Проте відомо, що людина з адекватно високою самооцінкою має високу здатність до подолання перешкод. Отже, відсутність здатності до продуктивної поведінки у фрустраційній ситуації вказує на те, що ці підлітки внутрішньо не впевнені у собі, а неадекватно завищена самооцінка в цьому випадку свідчить про наявність внутрішнього конфлікту особистості.

Подальший аналіз отриманих результатів показує, що для 26% бездоглядних підлітків властивий самозахисний тип реакцій з імпульсивною спрямованістю. Тобто фрустраційна ситуація ними розглядається як щось незначне або неминуче, переборне з часом і незалежне від власних зусиль, що вказує на нездатність цих підлітків самостійно долати перешкоди. У незначній частині підлітків (17%) виявляється інтропунітивна спрямованість реакції, тобто фрустраційна ситуація розглядається, як залежна тільки від них, тому вони схильні звинувачувати себе у всіх невдачах. Саме у цих підлітків визначена неадекватно занижена самооцінка та високий рівень тривожності; нездатність адекватно реагувати на перешкоди ще більше загострює почуття невпевненості в собі. Лише у 11% підлітків переважає «необхідно наполегливий» тип реакції з імпульсивною спрямованістю, тобто прагнення досягнути своєї мети, знайшовши компроміс, об'єктивні причини перешкод. Це свідчить про більш досконалу регуляцію поведінки цих підлітків.

Таким чином, у процесі емпіричного дослідження визначені особливості функціонування основних структурних компонентів особистості бездоглядних підлітків (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості функціонування основних структурних компонентів особистості бездоглядних підлітків

№ з/п	Структурний компонент особистості	Специфіка функціонування структурних компонентів особистості
1	Сфера самосвідомості	Неадекватне або суперечливе самоствавлення, спотворення образу-Я, переважання екстернального локусу контролю, низький рівень суб'єктності та рефлексивності
2	Мотиваційна сфера	Униклива мотивація; низький рівень сформованості навичок цілепокладання, переважання ситуативних бажань
3	Емоційна сфера	Високий рівень тривожності, або повна відсутність тривоги
4	Поведінкові стратегії	Агресивність, імпульсивність, демонстративність або конформність поведінки; переважання самозахисного типу реакції з екстра- та імпульсивною спрямованістю

Отже, узагальнення результатів емпіричного дослідження дає підставу стверджувати, що психологічними чинниками бездоглядності підлітків є: деформація сфери самосвідомості; вади мотиваційної сфери; відхилення у функціонуванні емоційної сфери; у фрустраційній ситуації переважання самозахисного типу реакції з екстра- та імпульсивною спрямованістю.

Висновки

1. Виходячи з результатів емпіричного дослідження встановлено, що провідним психологічним чинником становлення особистості бездоглядних підлітків є деформація сфери самосвідомості, а саме: спотворення «образу-Я», неадекватна самооцінка, суперечливе самоствавлення, переважання екстернального локусу контролю, низький або занижений рівень розвитку суб'єктності та рефлексивності.

2. Порушення функціонування мотиваційної сфери бездоглядних підлітків виявляється у низькому рівні сформованості навичок цілепокладання, переважанні уникливої мотивації та ситуативних потреб. Показово, що низький рівень суб'єктності має тісний зв'язок з низьким рівнем цілепокладання ($r_{sp} = -0,89$; $p < 0,01$) й уникливій мотивації бездоглядних підлітків ($r_{sp} = -0,92$; $p < 0,01$).

3. Емпірично визначені відхилення у функціонуванні емоційної сфери бездоглядних підлітків, а саме: високий рівень тривожності, що корелює з неадекватно заниженою самооцінкою ($r_{sp} = -0,78$; $p < 0,01$) і є підґрунтям внутрішніх конфліктів особистості цих підлітків, або, навпаки, повна відсутність тривоги; емоційний спокій у цьому випадку зберігається ціною неадекватного ставлення до ситуації та також негативно впливає на розвиток особистості.

4. Деформація сфери самосвідомості, вади мотиваційної й емоційної сфери є джерелом девіантної поведінки бездоглядних підлітків, а саме таких її форм, як підвищена агресивність, імпульсивність, конформність або демонстративність. Агресивна поведінка є протестом проти неприйняття з боку довколишніх, оскільки високий рівень агресивності корелює з неадекватно завищеною самооцінкою ($r_{sp} = 0,61$; $p < 0,01$) та імпульсивністю підлітків ($r_{sp} = 0,71$; $p < 0,01$).

5. Провідним у поведінці бездоглядних підлітків є мотив самозахисту, у фрустраційній ситуації виявляється переважання самозахисного типу реакції з екстра- та імпульсивною спрямованістю. Це є джерелом соціальної дезадаптації та перешкодою ресоціалізації цих підлітків.

6. Попри виявленим загальним тенденціям у прояві феномену бездоглядності спостерігається істотна розбіжність у специфіці функціонування структурних компонентів особистості кожного конкретного підлітка, що вказує на взаємозв'язок соціальних і психологічних чинників розвитку особистості бездоглядних підлітків. Урахування цих чинників створює передумови диференціації форм і методів роботи в процесі соціально-психологічної реабілітації бездоглядних підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. / А. Й. Капська. — К. : ДЦССМ, 2004. — 364 с.
2. Кацера А. О. Структура та зміст «Я-образу» у бездоглядних підлітків / А. О. Кацера ; за заг. ред. С. Д. Максименка // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2005. — Т. 7. — Вип. 3. — С. 148–156.
3. Мустаева Ф. А. Основы профилактики безнадзорности и беспризорности несовершеннолетних / Ф. А. Мустаева. — М. : Академ. проект, 2003. — 456 с.
4. Нечаева А. М. Детская беспризорность — опасное социальное явление / А. М. Нечаева // Государство и право. — 2001. — № 6. — С. 58–67.

5. Олифрененко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка «детей группы риска» / Л. Я. Олифрененко, Т. И. Шульга, И. Ф. Дементьева. — М. : Академия, 2002. — 387 с.
6. Оржеховська В. М. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки: навч. посіб. / В. М. Оржеховська, В. Є. Виноградова-Бондаренко. — К. : Логос, 2004. — 172 с.
7. Прудников Б. П. Профилактика беспризорности, безнадзорности и наркомании среди несовершеннолетних / Б. П. Прудников, О. П. Рыбалкина. — М. : ЮНИТИ, 2004. — 447 с.
8. Соколова Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е. Т. Соколова. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 271 с.
9. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни ; пер. с англ. В. Светлова. — М. : Академ. проект, 2007. — 224 с.
10. Ящук А. В. Детская беспризорность: теория и практика ее преодоления и предупреждения: моногр. / А. В. Ящук ; под ред. В. А. Дмитриенко. — Томск : Изд-во ТГПУ, 2004. — 192 с.
11. Ainsworth M. D. The effects of maternal deprivation: a review of findings and controversy in the context of Research strategy // Deprivation of maternal care: a reassessment of its effects. WHO. Geneva, 1962. — P. 87–195.
12. Bowlby J. Defensive processes in response to stressful situations in early life // The Child and his Family: Periling Development: Child Raising and Identity Formation under Stress / E. J. Anthony, C. Chiland (Ed.). — New York: wiley, 1988. — 342 p.
13. Winnicott D. W. Mirror-role of mother and family in child development// Playing and reality. — New York : Basic Books, 1996.

Митина С. В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКОВ В УСЛОВИЯХ БЕЗНАДЗОРНОСТИ

Посвящена анализу специфики развития личности подростков в условиях безнадзорности. Автором на основе результатов экспериментального исследования определены психологические факторы, затрудняющие процесс социализации и углубляющие деформацию развития личности безнадзорных подростков.

Ключевые слова: *безнадзорные подростки, развитие личности, самосознание, ценностно-мотивационная сфера, эмоциональная сфера.*

Mitina S. V.

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PERSONAL TEENAGERS DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THEIR NEGLECT

The article is devoted to studying the specifics of teenagers' personalities in the conditions of their neglect. On the ground of empirical research the author distinguishes psychological factors which impede the process of socialization and deepen the deformation of personal development of teenagers in neglect.

Key words: *teenagers in neglect, development of personality, self-consciousness, sphere of values and motives, emotional sphere.*